

CULTURA POPULAR. DE LA PANDÈMIA AL PANDEMÒNIUM

JORDI CUBILLOS

Vocal de la Coordinadora
de Balls de Diables
Tradicionals de
Catalunya

**La cultura, i molt
especialment la
cultura popular,
viatgen en el
furgó de cua o, de
vegades, ni tan
sols viatgen.**

Concert del Cor Jove
Nacional de Catalunya
al Seminari de Vic
durant el confinament
/ Jordi Sardà

DE MARÇ A NOVEMBRE DEL 2020

Estem patint una pandèmia. Els efectes tenen una forta incidència en el desenvolupament de les activitats més pròpies de tot l'entramat associatiu que conforma el que coneixem com a *cultura popular*. Les mesures que les autoritats sanitàries imposen encara tenen una incidència més rellevant.

La intenció d'aquest article és mirar de pronosticar quin serà el futur d'aquesta cultura popular, un cop passada la crisi sanitària. Com i en quines condicions retornarà l'activitat. Quines seran les conseqüències (i les seqüeles) d'aquesta crisi per a l'associacionisme cultural.

Admeto per endavant que no tinc una «bola de vidre» i que aventurar qualsevol predicció pot ser agosarat i llisquívol, més enllà de segurament inexacte. Estem immersos en una situació tan desconeguda, contingent i impensable, que qualsevol semblança dels pronòstics amb la realitat que es pugui esdevenir serà pura casualitat.

Per poder-nos-hi aproximar, ni que sigui extrapolant la situació i els efectes que ara mateix pateix la nostra cultura popular, és necessari fer una repassada a la realitat actual.

I, volgutament, no serà cap treball ni estudi estadístic, ni saberut. Més aviat serà un seguit de reflexions personals que perfectament es podrien emmarcar en una típica xerrada de bar o tertúlia de sobretaula de restaurant (precisament ara, que bars i restaurants han estat tancats), entre coneixedors de la cultura popular.

La primera realitat detectada és que s'ha tornat a constatar que la cultura, i molt especialment la cultura popular, viatgen en el furgó de cua o, de vegades, ni tan sols viatgen.

Hem passat un estiu molt llarg, que va començar al març i encara no s'ha acabat. Les pèrdues i perjudicis per a la cultura, les arts escèniques i musicals, i per a tot el conjunt d'entitats, grups i col·lectius que fan cultura popular viva, en aquest període de cancel·lacions, suspensions, anul·lacions, restriccions i prohibicions de tota mena, han estat incalculables. I més tenint en compte que aquests mesos abracen la immensa majoria de festes majors del país, i que és en les festes majors quan aquestes formacions solen tenir més activitat (concerts, trobades, exhibicions folklòriques, cercaviles, processons i un llarg etcètera).

Després del primer confinament, i per tal d'adaptar el retorn a la feina, el PROCICAT va anar promulgant els diferents plans de represa de les activitats musicals i arts escèniques, de les sales d'exposicions i arts visuals, de les biblioteques, monuments, arxius i museus i la resta de recintes i manifestacions del món cultural. Finalment, el darrer pla sectorial promulgat va ser el de la cultura popular i l'associacionisme cultural, pas-sat mig juliol. Altre cop els darrers.

Tot i la bona voluntat de les entitats i d'alguns ajuntaments (minoritaris, però) per procurar adaptar al màxim les actuacions presencials i els actes més significatius de les festes majors, han estat una gran majoria els qui han optat per la fórmula més senzilla: la suspensió. Les excuses demagògiques han estat moneda corrent: «No és moment de fer festes; abans un respirador que una cobla; les despeses innecessàries s'han de destinar a ajudar els damnificats...» I un llarg etcètera. També és cert que alguns consistoris han desistit d'organitzar cap celebració, davant la pressió de l'administració superior, en haver rebut escrits manifestant que, en la seva consideració, s'havia d'evitar qualsevol acte que comportés agregació de persones. D'altres han anat més enllà i han decretat prohibicions absolutes (adreçades als col·lectius de cultura popular) i, en algun cas, entitats que —seguint fil per randa les indicacions, normatives i instruccions del PROCICAT— han programat alguna actuació de balls populars en recintes privats, han arribat a rebre amenaces de «conseqüències» si no ho suspèien.

No obstant això, uns exemples de feina ben feta, capacitat d'organització i gestió tècnica, i amb uns equips de producció que han sabut respectar escrupolosament els plans sectorials de represa ordenats per les autoritats sanitàries, han estat, entre d'altres, les festes de la Mercè a Barcelona, o de Sant

Les excuses demagògiques han estat moneda corrent: «No és moment de fer festes; abans un respirador que una cobla; les despeses innecessàries s'han de destinar a ajudar els damnificats...»

La cultura, per als qui la volen i la saben fer, és segura.

Pere i Misericòrdia a Reus, o de Sant Joan i de Santa Úrsula a Valls, per posar unes poblacions i unes festes prou rellevants. Però també en petites poblacions (encara que també minoritàriament) s'han fet bones pràctiques de cultura popular, festiva i presencial, amb totes les mesures de sanitat, prevenció i seguretat possibles, com per exemple la presentació del nou ball de diables dels Hostalets de Pierola.

Aquestes bones pràctiques, en opinió de molts dels activistes de la cultura popular, ha posat en evidència que la cultura, per als qui la volen i la saben fer, és segura. I ha propiciat més d'un retret, en el sentit de reclamar que els polítics i els funcionaris responsables de Cultura (en aquest cas) tenen l'obligació de fer bé la seva feina. No hi són pas per fer-la malament, o per no fer-la.

Encara que no vingui a tomb, cal recordar que el fet d'haver patit cinc canvis de titular en el Departament de Cultura en el termini de quatre anys, no pot haver estat massa beneficiós per a la promoció, manteniment i desenvolupament dels fets, actes i les iniciatives culturals. Tampoc —o encara menys— per a la cultura popular, evidentment.

Potser el clam afligit i general de la societat, dient que «la cultura és segura», ha ajudat a propiciar que el Govern declarés la cultura com a bé essencial.

Potser el clam afligit i general de la societat, dient que «la cultura és segura», ha ajudat a propiciar que el Govern declarés la cultura com a bé essencial. Declaració benvinguda pel món cultural, principalment en l'àmbit del que podem anomenar «cultura de pagament», com són les arts escèniques, la música, el cinema i d'altres, que apleguen una munió majoritària de professionals que s'hi guanyen dignament i honrada el pa. Un pa que, atès que potser més d'un 70 % de la seva activitat venia concentrada en els mesos de festes majors, precisament, els comença a resultar escàs. Hi ha hagut qui, amb sornegueria, ha sentenciat respecte d'aquesta declaració: «Quan fou mort, el combregaren.»

Però tornant a l'àmbit concret de la cultura popular viva, la cultura a peu de carrer, arriba la Resolució del Departament de Salut del 15 d'octubre que permet dur a terme activitats culturals, espectacles públics i activitats recreatives, tant a l'aire lliure com en espais tancats, a condició que es compleixin els plans sectorials aprovats pel PROCICAT. Les activitats culturals, doncs, resten garantides.

En l'apartat 13 (mal número, aquest) de l'esmentada Resolució, però, es promulga que queda suspesa la celebració presencial de festes majors. Així de genèric i de contundent.

Aquesta suspensió significa, primerament i clarament, en contraposició a l'apartat 8 que manté les activitats culturals, que el Govern considera que els actes inherents a les festes majors no són cultura.

I els programadors, organitzadors i consistoris es trobaran amb el següent dilema: poden fer actuacions musicals i obres de teatre, i exhibicions d'esbarts i balls populars, per exemple, com a activitats culturals, arts escèniques i musicals (apartat 8). Però si les han programat amb motiu d'una festa major, resulta que resten suspeses (apartat 13). Caldrà, potser, «justificar» que l'actuació d'un ball de diables, amb recitada de típics versos satírics (en un escenari a l'aire lliure, o en un espai especialment habilitat, amb públic amb seients preassignats, registre de dades, presa de temperatura i tota la pesca), no es fa pas amb motiu de la festa major (això resta suspès), sinó que es fa en commemoració del centenari de l'arribada al poble del primer esmolador i arranjador de paraigües ambulants. És una idea.

Aquestes disquisicions ja no tenen importància a partir de la nova Resolució, de 29 d'octubre, que essencialment suspèn el «bé essencial» de les activitats culturals d'arts escèniques i musicals. Tot just uns dies després d'haver-se fet pública la declaració institucional per la protecció de la cultura: «Apostar fermament pel manteniment de la programació cultural...»

En aquesta resolució de Salut, del dia de sant Narcís, i per si no havia quedat prou clar, es reitera: «Queda suspesa la celebració presencial de festes majors.»

I en aquest «suspens» restem.

Presentació del nou ball de diables dels Hostalets de Pierola, octubre del 2020 / Ajuntament dels Hostalets de Pierola

La nova Resolució, de 29 d'octubre, es reitera: «Queda suspesa la celebració presencial de festes majors.»

DE GENER A MAIG DEL 2025

És possible que s'hagi pogut donar per acabada la pandèmia.

Atès que es tractava d'extrapolar els fets i situació actuals, les actuacions i els resultats, fins ara, en la gestió de la crisi per part de les autoritats no fan augurar, en cap cas, un període més curt per a la represa.

I aquesta no serà possible fins que resti prou garantit (mitjançant la vacunació massiva de tota la ciutadania i la comprovació i control posteriors dels seus efectes beneficiosos) que ja no hi ha perill de contagi comunitari. Mentrestant, romandran les mesures de control, restrictives, coercitives, o com en vulgueu dir, per mor de continuar contenint la propagació de l'epidèmia.

La «nova normalitat», no és res més que una «aberrant anormalitat».

Haurà calgut tot un llarg període d'estudi i investigació per trobar una vacuna i uns medicaments efectius per al tractament de la malaltia. Tot un altre llarg període d'homologació i posterior producció d'aquests fàrmacs. Un nou període de divulgació, conscienciació popular i establiment de prioritats per dispensar la vacuna de forma global. La implementació de mesures per garantir l'accés universal a la vacuna i els tractaments. Un altre període de distribució i implementació de la vacunació generalitzada. Un seguiment exhaustiu de la correcta execució del programa establert. Més temps per comprovar que s'ha assolit el punt suficient d'immunitat per assegurar que ja no hi haurà contagi comunitari. I, previsiblement, un darrer període de mesures restrictives o de precaució i seguretat, tot i que més suaus, per a la constatació definitiva de l'efectivitat i el bon resultat de tot plegat.

Passat tot això, ja es pot tornar a la normalitat. A la normalitat de debò; no pas a cap eufemisme, com el de la «nova normalitat», que no és res més que una «aberrant anormalitat».

Per entendre'ns: ja es poden tornar a fer castells i correfocs, tal com es feien el 2019. I ja podem anar a Patum. Ja podem sortir en colla a les rues de carnaval. Ja podem fer catifes de flors. Ja podem ballar la tirotitàina a l'esbart. I etcètera. I sense mascareta.

Però no serà, ni de bon tros, un retorn automàtic i igual. Hi haurà moltes mancances i conseqüències.

Una conseqüència principal serà la deserció.

Una conseqüència principal serà la deserció. Són moltes les persones que entren a formar part d'un col·lectiu de cultura popular per gaudir de tot allò que els agrada, bé sigui picar bastons o ballar danses, o cremar pirotècnia. I si durant tant de temps no ho ha pogut dur a terme, i ni tan sols ha pogut reunir-se i interrelacionar-se i conviure amb la resta de persones que tenen la mateixa dèria, no té gaire sentit continuar formant-ne part.

Aquest abandonament suposarà que molts grups i colles o petites associacions, com que han restat inactives, s'hagin desmembrat i de facto hagin desaparegut. En molts casos, l'abandonament pot venir pel cansament i la inacció.

Caldrà que un nou (o antic) grup d'entusiastes repregui la formació de bell nou del col·lectiu, trobi complicitats i suports, particulars i de l'Administració, procuri trobar actuacions i activitats, i maldí per restablir l'antiga normalitat de pràctica i difusió de la cultura popular, en el seu àmbit concret. Hi ha qui creu que, salvant les diferències, serà com reprendre la cultura popular després de l'anorreament que va practicar i propiciar el franquisme.

Ultra aquesta renúncia de molts dels components dels grups, colles o col·lectius, també es notarà l'efecte de la manca d'ingressos per quotes dels membres de les entitats. Tampoc no té massa sentit continuar pagant una quota per no fer l'activitat principal per a la qual hom s'ha afiliat a l'entitat. Independentment del fet que la crisi econòmica afectarà les butxaques dels particulars, que hauran de mesurar i reordenar la prioritat de les despeses.

I també es notarà la manca d'altres fonts d'ingressos típics de les petites entitats culturals (sortejos i loteries o quintos durant les festes principals, que no s'hauran pogut celebrar). La venda de marxandatge, en el temps i lloc de celebració de cercaviles i actes de les festes majors. I altres entrades econòmiques similars.

Les subvencions per participar en els actes de les festes majors o patronals, que tampoc hauran tingut i que, en molts casos, són imprescindibles per al manteniment del grup.

Les aportacions i col·laboracions econòmiques (a voltes a canvi de publicitat en els programes i publicacions de l'entitat) de comerços o indústries o establiments locals que hi solen contribuir i que, a més, patiran també els efectes de la forta crisi econòmica que s'esdevindrà per al comerç i l'hostaleria, i per a tots els sectors productius en general.

La programació que tant sovintejava d'actes de cultura popular, com trobades, cercaviles, correfocs, concerts corals i d'altres, caurà sota mínims.

Primer, per la desarticulació o desaparició mateixa de grups i col·lectius. Després, per la inèrcia dels ajuntaments, que hauran retallat notablement el pressupost de festes i tradicions, fent valer la justificació de destinar millor els recursos envers plans de reactivació econòmica.

Es notarà l'efecte de la manca d'ingressos per quotes dels membres de les entitats.

La programació que tant sovintejava actes de cultura popular caurà sota mínims.

Mentre que una gran majoria d'ajuntaments i entitats van optar per suspendre les festes majors, d'altres, com l'Ajuntament de Barcelona, van apostar per mantenir-les i adaptar-les, seguint els protocols de seguretat sanitària / Federació de Cors de Clavé

Els recursos destinats a pal·liar els efectes de la crisi es destinaran majoritàriament a entitats i professionals que realitzen activitats remunerades.

Decauran també els patrocinis. Potser els grans esdeveniments podran continuar (un concurs de castells, per exemple); en canvi, les esponsoritzacions modestes, però imprescindibles, per als milers d'actes que conformaven el dia a dia de les entitats de cultura popular costarà molt poder-les recuperar.

Igualment pel que fa a les subvencions de la Generalitat destinades a les entitats sense ànim de lucre. És més que possible que la retallada sigui important. I els recursos destinats a pal·liar els efectes de la crisi es destinaran majoritàriament (com ja s'ha començat a fer actualment) a entitats i professionals que realitzen activitats remunerades. Així, resultarà que una de les forteses de la cultura popular, com és l'amateurisme (no cobrar per fer les nostres activitats), es convertirà en una de les febleses.

Els efectes psicològics, per altra banda, sobretot en infants i adolescents, però també per a adults, d'haver assumit durant molt temps que les actuacions presencials de cultura popular són un fet prohibit, perillós, gairebé criminalitzat, segons les galdoses actuacions de bona part de l'Administració, amb el seguidisme de mitjans i altres col·lectius, faran que sentin un cert rebuig envers aquest àmbit. En el seu subconscient romandrà la precaució de no concitar aglomeracions o congregacions de persones, per por a rebrots. I si n'han pogut prescindir uns anys, poden continuar fent-ho.

Els ajuntaments, ultra les limitacions pressupostàries, tindran el terreny adobat per no programar massa actuacions d'aquesta mena (sobretot les susceptibles de congregar públic itinerant), i per no autoritzar les que se sol·licitin des de la societat civil. Les actuacions presencials de grups folklòrics i similars, als inicis de la represa, tot fa témer que seran tota una proesa, una excepció, una raresa.

Actualment s'ha imposat un augment potser desmesurat del paper de les xarxes socials, per mor d'adaptar els esdeveniments culturals a les circumstàncies, i l'oferta de canals temàtics, retransmissions en línia, actuacions telemàtiques i la resta de continguts digitals és extraordinària. No hi ha prou hores al dia per poder seguir-ho tot.

Tenint en compte que el tancament, la individualització i l'abstracció davant les pantalles ja eren força presents a la societat actual, en la represa seran molts els qui entendran encara la cultura popular telemàtica com una substitució necessària. I aquest és un altre perill cert.

No seria bo substituir tot allò que aporta valor a la cultura popular, com a patrimoni cultural immaterial, com a escola de convivència i integració, contribució a la cohesió social, civilitat, formació artística, manteniment de tradicions i cent atributs més. Però, sobretot, convivència humana. Convivència i contacte. Contacte real, no imaginat o telemàtic.

I com si es tractés d'un relat de ciència-ficció especulativa, acabaré amb una paràbola al·legòrica.

Imaginem que, per alguna raó, es prohibeix menjar i beure. Per pal·liar-ne els efectes, les autoritats subvencionen beuratges i complexos vitamínics substitutius, i medicaments per tractar l'anèmia inherent. Paral·lelament, es multipliquen les reproduccions en línia, canals i projeccions a les xarxes, sobre gastronomia i cuines i cuiners.

En opinió personal, triar i adquirir bons productes a plaça; preparar i cuinar una bona escudella, i a taula, assaborir-la, en companyia de familiars i amics, mai no pot ser substituït —ni de bon tros!— ni per la contemplació erràtica de cap canal de YouTube, ni per la revisió exhaustiva de tots els capítols del *Bona cuina*.

La cultura popular serà presencial o no serà.

Tenint en compte que el tancament, la individualització i l'abstracció davant les pantalles ja eren força presents a la societat actual, en la represa seran molts els qui entendran encara la cultura popular telemàtica com una substitució necessària.